

אלף בית רש"י

אהרן פרענקיל-תאומים
סופר סת"ם 17185640291

לקט לפרשת וישב ופרשת מקץ ע"פ רש"י
על הש"ס – מאי חנוכה,

User

לכבוד שבת קודש פרשת וישב כ"ג כסליו תש"פ

פרשת וישב

וַיִּקְנְאוּ בּוֹ אֶחָיו וְאֶבְיֹ שְׁמֵר אֶת הַדָּבָר: (פרק ל"ז פסוק י"א)

שמר את הדבר. היה ממתין ומלפפה מתי יבוא, וכן שומר אמונים (ישעיה כו, ב.), וכן לא תשמור על חטאתי (איוב יד, טז.), לא תמתין: (רש"י)

במסכת ברכות דף ג' ע"א

רש"י ד"ה ושמר. והמתין, כמו לא יאמר אדם לחבירו שמור לי כל ע"ז פלוני (סנהדרין דף סג:), ובב"ק כ"ז החובל (דף כ:): שמרה עומדת על פתח חלצה, וכן ואביו שמר את הדבר (בראשית לז), שומר אמונים (ישעיהו כו):

רש"י מבאר והמתין (ויש גם גירסא שמופיע כך בגוף הגמרא), שהמשמעות היא לא שמירה ממש, דא"כ היה ריב"ל יכול להיכנס לחורבה כי יש לו שומר שהרי רגיל היה באליהו הנביא ע"ה. ויש שאכן מפרשים שמר מלשון שמירה ממש, וכן פירשו השפת אמת, ובספר חפץ ה' לבעל האור החיים זצ"ל, אבל רש"י מסביר שהכוונה היא המתנה.

ורש"י מוסיף והולך ומביא ארבע מקורות לכך ששמר הוא לשון המתנה. הא', מלישנא דגמרא (במסכת סנהדרין) שלא יאמר אדם לחברו שמור לי בצד עבודה זרה פלוני, והכוונה שאדם לא יעשה ציון דרך למקום עבודה זרה. הב', מלשון המשנה במסכת בבא קמא - שמרה עומדת על פתח חצרה, שם מדובר מאדם שפרע

את ראש האישה בשוק וחייבו ר"ע לשלם לה ארבע מאות זוז, ואותו אדם רצה להוכיח שאישה זאת מופקרת ופורעת את ראשה לעצמה מתוך קלות ראש, וע"כ המתין לה ליד ביתה ושבר כך קטן של שמן והיא פרעה את ראשה. הג', מלשון התורה "ואביו שמר את הדבר", שיעקב אבינו המתין וציפה מתי תתקיים הנבואה שבחלום (כמו שמפרש רש"י עה"ת). הד', מלשון הנביא "שומר אמונים", שהקב"ה ממתין לאמונים המאמינים בו בגאולה השלימה אמן.

ויש לבאר מדוע רש"י מאריך בכל המובאות האלו, ומדוע הביאם דוקא בסדר זה, דהוה ליה לכתבם על הסדר, או להתחיל מגמרא ואח"כ למשנה ונביא ותורה או להיפך שיתחיל מתורה ואח"כ נביא ומשנה וגמרא, ועוד מדוע ציין מ"מ מדויק רק לאחד מן הארבעה למסכת בבא קמא בפרק החובל.

ואפשר למצוא כאן בלשון רש"י סמיכות דברים להמשך הגמרא שאומרת שלוש סיבות שאין נכנסין לחורבה, חשד מפולת ומזיקים, ושלשתם כנגד שלש עבירות חמורות, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. מפני המזיקין - היינו כוחות הטומאה הרומזים לעבודה זרה. מפני החשד - ירמוז לגילוי עריות. ומפני המפולת - ירמוז לשפיכות דמים. והנה הסדר המקובל של שלוש עבירות אלו כפי שמובא בחז"ל היא עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, ולפי סדר זה מביא רש"י את המובאות, ראשונה ממסכת עבודה זרה, והשניה מפריעת ראש האישה שמרמוז לאביזריהו דגילוי עריות, והשלישית מחלומתיו של יוסף, שאחיו רצו להורגו מפני חלומותיו, וזה ירמוז לשפיכות דמים. ולאחר שמנינו שלשת הסיבות השליליות

לחורבן בית ראשון והשלישי רומז גם ללשון הרע ושנאת חינוס יוסף ואחיו, גם הלשון שמר את הדבר ירמוז לשמירת הדיבור, והוא הסיבה לחורבן בית שני, והאחרון - שומר אמונים לגאולה האחרונה ובנין בית המקדש, והיא היא החורבה שנכנס רמז לחורבן והבת קול ששמע ציפיה לגאולה.

ובפרשת וישב הביא רש"י ראיה נוספת חוץ משומר אמונים, מבאר הדברי מנחם כי הלשון שומר אמונים אינו ממש דומה, כי כאן בתורה נכתב מילה נוספת - שמר **את** הדבר, ושומר אמונים הוא סמוך ללא מילת חיבור נוספת (על את וכד') ולכן הביא לא תשמור **על** חטאתי, ומפני שהוא בלשון שלילה היפך מהפסוק ואביו שמר את הדבר, הביא את שניהם.

עוד אפשר בדרך רמז להוסיף בהסבר אותיותיו של רש"י בברכות, "ובבא קמא" בבא - שער קמא - ראשון, הסיבות לחורבן בית ראשון, הם כל שלוש עבירות חמורות ולכן צירפם הראשון עבודה זרה וגם שני המקומות הנוספים רומזים כאמור לעיל לשני העבירות גילוי עריות ושפיכות דמים, והמשיך "וכן ואביו שמר את הדבר, שמירת הדיבור הרמז על חטא לשון הרע ושנאת חינוס סיבת חורבן הבית השני, ואפשר על פי זה למצוא עוד סיבה לסידור המ"מ ברש"י, כידוע סיבות הצרות ושורש כל החטאים "חטא העגל" "מכירת יוסף" ושורש הכל בחטא אדם הראשון "שמרה עומדת על פתח", ויניחהו בגן עדן לעבדה **ולשמרה**, (בראשית ב') לשמר את דרך עץ החיים, השמירה על פתח גן עדן, (ולכך רמז רש"י רק במראה מקום זה **ובבא קמא** השער הראשון שער גן עדן אדם הראשון).

ואפשר לומר עוד בדרך נוספת :

שמפניהם אין נכנסים לחורבה מצאנו ג"כ סיבה חיובית שהיה כדאי מפניה להיכנס לחורבה, כמו שמסופר בגמרא שזכה לשמוע בת קול "אוי לי שהחרבתי את ביתי וכו'", וזה נרמז בפסוק שמביא רש"י מהנביא "שומר אמונים" שהקב"ה ממתין למאמינים.

עד כאן מדרשו, ופשוטו של רש"י כך הוא, ומדויק מאוד בלשונו הק'. כי בראשית דבריו מסביר רש"י ושמר פירושו והמתין, ומאחר שכאן בגמרא מופיע הלשון באריכות ושמר לי על הפתח, מביא רש"י דוגמאות דומות בלשון זה, וז"ל: "כמו לא יאמר אדם לחברו שמר לי בצד ע"ז פלוני", ורש"י מביא עוד דוגמא ממס' ב"ק דאיתא שם "שמרה עומדת על פתח", וכתב: "ובבבא קמא פ' החובל", כי ו' החיבור נופלת על לשון "כמו" שבתחילת דבריו. וציין רש"י מקור הדברים בבא קמא ופרק החובל כדרכו של רש"י כשמציין מקור מדויק ע"מ שנעין שם ונראה הנאמר במשנה שאדם אסור לחבול בעצמו ולכן אסור להיכנס למקום שיש חשש מפולת ואינו יכול לומר אינני חושש שאנוק בגופי, ועכשיו חוזר רש"י להביא ראיה מהתורה שעצם משמעות תיבת ושמר פירושו המתנה, וכתב זאת בלשון "וכן" (- לשון שונה מ"כמו" שבתחילה) ואביו שמר את הדבר. שזה ראיה מן התורה לפרש שמירה בלשון המתנה, ומאחר שזה למעשה לשון שונה במקצת, שמופיע כאן צירוף של "שמר" עם המילה "את", ולא כלשון הגמרא, לכן מוסיף רש"י עוד ראיה מהנביא דכתיב שם "שומר אמונים", ללא שום צירוף למילים אחרות, והמשמעות שם היא המתנה.

רמז נוסף בארבעת המקורות וסידורם, שלוש הראשונות רומזים לשלוש עבירות שהם הסיבה

וַיִּקְרָא הוּא וַיִּשְׁלַכְהוּ אֹתוֹ הַבֶּרֶה וְהַבּוֹר יָקָא אֵין בּוֹ
מַיִם: (פרק ל"ז פסוק כ"ד)

והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק,
איני יודע שאין בו מים, מה תלמוד לומר אין בו מים,
מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו (צ"ר שם –
שבת כז.): (רש"י)

וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרָע
אֶת־בְּגָדָיו: (פרק ל"ז פסוק כ"ט)

וישב ראובן – במכירתו לא היה שם, שהגיע יומו לילך
לשמש את אביו (ראה צ"ר פד, טו). דבר אחר (שם,
יט): עסוק היה בסקו וכתעניתו על כלבול ילועי אביו.
(רש"י)

ראו בהמשך עמוד 11 את המאמר רבי תנחום בסוגיית
מאי חנוכה

†††††

פרשת מקץ

וַיִּרְכַּב אֹתוֹ בְּמִרְכַּבַּת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר לוֹ וַיִּקְרָאוּ לִפְנֵי
אֲבִירָה וְנָתַן אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם: (פרק מ"א פסוק
מ"ג)

במרכבת המשנה. השניה למרכבתו, המהלכת אלל שלו:
אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך כלשון ארמי מלך,
בהשואתפין (צבא בחרא ד.) לא ריכא ולא בר ריכא.
ובדברי אגדה (ספרי דברים סוף פ"א) דרש ר' יהודה,
אברך זה יוסף, שהוא אב בחכמה ורך בשנים, אמר לו
בן דורמסקית, עד מתי אתה מעוות עלינו את
הכתובים אין אברך אלל לשון ברכים, שהכל היו נכנסין

לא יאמר אדם לחבירו שמר לי בצד עבודה זרה
- זה כנגד בית ראשון ע"ז וכו' שהיות והיה בו
חטא ע"ז נקט לסיבת החורבן את שורש החטא
עבודה זרה חטא העגל,

שמרה עומדת על פתח חצרה – זה כנגד הגאולה
שהיתה אחר בית ראשון גאולת מרדכי ואסתר,
בבא- שער המלך, וכלשון הפסוק במגילה,
ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית והמלך יושב
בבית המלכות נכח פתח הבית,

ואביו שמר את הדבר - כנגדן חורבן בית שני
מפני שנאת חינוס, ששורשו בחטא מכירת יוסף

שומר אמונים - רמז לגאולה העתידה.

עוד אפשר שע"כ רש"י לא כתב וכן שומר
אמונים או ושומר אמונים, וכתבן יחד, וכן
ואביו שמר את הדבר שומר אמונים בהמשך
אחד, רמז לשני המשיחים, משיח בן יוסף
ומשיח בן דוד שיבוא במהרה בימינו אמן כ"ר.

†††††

וְעִתָּהּ לָכֵן וְנִהְרָגָהּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת
וְאִמְרָנוּ חַיָּה רַעָה אֲכַלְתָּהּ וְנִרְאָה מִחַיָּהּ חַלְמוֹתָיו
: וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּעֲלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נִפְגּוּ נַפְשׁ:
(פרק ל"ז פסוק כ' כ"א)

(כ) ונראה מה יהיו חלומותיו - ח"ר ילחק מקרא זה
אומר דרשני רוח הקודש אומרת כן הם אומרים
ונהרגה והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו
נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וח"א שיאמרו
הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו
חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש – 'מכת נפש' זו היא
מיתה. (רש"י)

במסכת שבת בגמרא איתא אזל ר' חייא בר יוסף אמרה לשמעתא דרב קמיה דשמואל אי הכי אמר אבא לא ידע במילי דשבתא ולא כלום כי סליק ר' זירא אשכחיה לר' בנימין בר יפת דיתיב וקאמר ליה משמיה דר' יוחנן נותנין מרדעת על גבי חמור בשבת אי"ל יישר וכן תרגמה אריוך בבבל אריוך מנו שמואל והא רב נמי אמרה אלא שמעיה דהוה מסיים ביה ואין תולין טרסקל בשבת אי"ל יישר וכן תרגמה אריוך בבבל דכולי עלמא מיהת מרדעת מותר ע"כ,

הגמרא פותחת בהתייחסות שמואל למימרא שנאמרה בשם רב, ואומר שמואל אי הכי אמר "אבא" (רב) לא ידע במילי דשבתא ולא כלום, ואח"כ נאמר "אריוך" על שמואל, והנה רש"י בד"ה אבא. חברי כמו אברך אבא למלכא (בראשית מא). והוא כפי שרש"י מסביר על הפסוק הנ"ל וז"ל "אברך" - כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא, ומקור הדברים הוא מהגמרא בבא בתרא דף ד ע"א לא רכא ולא בר רכא הורדוס [עבדא] קלניא מתעביד {שואלת הגמרא} מאי רכא {עונה הגמרא} מלכותא דכתיב {שמואל ב ג-לט} אנכי היום רך ומשוח מלך ואי בעית אימא מהכא {בראשית מא-מג} ויקראו לפניו אברך,

ולפי זה מדוקדק מאוד שמיד לאחר ששמואל משתמש בכינוי אבא לרב ורש"י מסמיק את מקורו מלשון אברך וזה גם מה שרב היה אברך אבא למלכא חבר לשמואל, והוא ע"פ הגמרא בבא בתרא שריכא לשון מלכות, וע"כ מסביר רש"י את הכינוי אריוך מגזירת ריכא מאותה הגמרא, וכן רש"י מוסיף ומסביר שהוא בקי בדינים כמלך השופט את הארץ, ורש"י לא כותב

לפניו ויואלין תחת ידו, כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (רש"י)

במנחות דף לח ע"ב

רש"י ד"ה אריוך. לשון מלך כמו (בראשית מט) גור אריה יהודה להכי קרי לשמואל אריוך דהיימא לן (זכורזת מט:) הלכה כשמואל דדיני כי היכי דדינא דמלכותא דינא:

שבת דף נג ע"א

ברש"י (ללא ד"ה) שמואל קרי אריוך על סם שהיה בקי בדינין ושופט כמלך השופט על הארץ לשון ריכא מלך (ז"ב דף 7).

חולין עו ע"ב

רש"י ד"ה אריוך. קרי שמואל על סם אריוך מלך אלסר (בראשית יל) דהלכתא כוותיה בדיני:

הנה במסורת הש"ס בשבת ציין לכל המקומות הנ"ל לפירוש רש"י ומוסיף מ"מ לקידושין דף ל"ט ע"ב ומציין ששם רש"י לא פירש כלום, וכן מציין לתוספות בשבת שפירש כרש"י בחולין אריוך מלך אלסר, וכותב המסורת הש"ס שיש גם דרש נוטריקון אל אסר שבדינא הלכה כמותו אבל לא באיסורא, כמו כן אפשר לראות בשבת ובחולין רב זירא מכנה כך את שמואל שלא בפניו, ובמנחות וקידושין לוי מכנה כך את שמואל בפניו.

והנה דברי רש"י בכל מקום הם במידה נכונה ומדוקדקים לאותו מקום בכוונה נפלאה, ובמסילה נעלה כסידרא דגמרא:

וישאר לעמוד (וראה בספר הכרמל מ"ש בזה), והנה כאן רש"י בהבאת הפסוק גור אריה יהודה כסימן למלכות, אף שהלשון גור אריה מופיע בברכת משה רבינו (דברים ל"ג) אצל דן כסימן לכה, ויותר היה ראוי כדוגמא למלוכה באופן מוחלט שאריה הוא מלך החיות - את מראה יחזקאל כדאיתא בגמרא (חגיגה יג ע"ב) אמר רבא - מכל שראה יחזקאל ראה ישעיה. למה יחזקאל דומה, לבן כפר שראה את המלך, ולמה ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך, אמר ריש לקיש - מאי דכתיב אשירה לה' כי גאה גאה שירה למי שמתגאה על הגאים דאמר מר, מלך שבחיות ארי, מלך שבבהמות שור, מלך שבעופות נשר, ואדם מתגאה עליהן, והקדוש ברוך הוא מתגאה על כולן ועל כל העולם כולו" (חגיגה, יג ע"ב) אלא שכיוון גם לרמוז להמשכו של הפסוק גור אריה יהודה - כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו, וביאור פסוק זה במפרשי התורה על מלכות יהודה היושבת במנוחה, וזה כיוון לוי לומר לשמואל אריוך - אריה מלך לא תיתיב אכרעך לא תנוח ולא אניח לך עד שדמפרשת לי וכו', במקום זה רש"י ציין שההלכה כשמואל משום דינא דמלכותא דינא, את ההלכה זו עצמה שדינא דמלכותא דינא קבע שמואל, וזה נכון מאוד לציין זאת במקום שהכינוי אריוך נאמר לשמואל בפניו - מזכיר רש"י בדרך רמז את ההלכה ששמואל עצמו אמר שדינא דמלכותא דינא.

במסכת חולין איתא כי סליק ר' זירא אשכחיה לרב ירמיה דיתיב וקאמר לה להא שמעתא א"ל יישר וכן תרגמה אריוך בבבל אריוך מנו שמואל, (כעין הלשון בשבת אלא שזה בדין אחר הנוגע לשחיטה), ייתכן שמאחר שזה הפעם האחרונה שמופיע דבר זה בש"ס וכן שכתוב כאן אריוך בבבל והגמרא שואלת מי זה אריוך, רש"י

שהלכה כמותו בדיני, ומפני זה שמואל מתבטא אי הכי אמר אבא "לא ידע במילי דשבתא כלום" לשון המתאימה למלך ושופט, וכן מתוקף היותו "בקי", ונראה שבמקום זה לכאורה שמואל בעצמו יודע מהכינוי אריוך, ונוהג על פיו.

במסכת קידושין רש"י לא פירש כלום, בגמרא שם נאמר אמר ליה לוי לשמואל אריוך ספק לי ואנא איכול, הרי שכינוי זה נאמר שלא במקום אמירת שמועה בשם שמואל ושיבחוה כמו במסכת שבת ומסכת חולין, וגם לא כבקשת הסבר להלכה, אלא שביקש ממנו שילקט בשבילו מבלי שידע פירות ערלה בחו"ל ויוכל לאכלם כדין ספק, לפיכך במקום זה לכאורה לא נכון כ"כ להשתמש בכינוי זה שנגזר מענין מלוכה כפי שרואים בשאר מקומות, והוא שם שבח לשמואל, ולבקש ממנו שילקט פירות, וע"כ רש"י לא פירש כי אין פירוש כינוי זה יוסיף להבנת הגמרא, אלא יוסיף תמיהה מדוע מכנהו מלך ומבקש ממנו שיקטוף עבורו פירות, אבל על לוי עצמו חברו של שמואל אין פלא שהשתמש בכינוי זה כי הוא זה שפונה אליו בכינוי זה בצימאון לדבר הלכה לבירור שמעתא כפי שנראה במנחות.

במסכת מנחות איתא בגמרא איתמר נמי אמר ליה לוי לשמואל אריוך לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לי להא מילתא וכו', לוי מבקש משמואל בלשון לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לי וכו', רש"י בשאר מקומות שמופיע לשון זה לא תיתיב אכרעך לא פירש כלום לבאר לשון זה, ובתוספות בנזיר דף כד פירש אלא עמוד על כרעיק על רגליך כמו מתותי כרעיה דר' חנינא בפרק קמא דחולין (דף ז:): עד דאמרת לי הדא מלתא, ויש שפירשו מפני שדרך ישיבתם היה על רגליהם בשיכול רגליים וע"כ אומר לו שלא ישב

וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶתָּם אֶת בְּנֵימִין וַיֹּאמֶר לְאַשֶׁר עַל בֵּיתוֹ
הִבָּא אֶת הָאֲנָשִׁים הַבְּיָתָה וּטְבַח טֶבַח וְהָכֵן כִּי אֲתִי
יֵאָכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצֹּהֲרָיִם: (פרק מ"ג פסוק ט"ז)

וטבח טבח והכן. כמו ולטבח טבח ולהכן, ואין טבח
לשון כוונת, שהיה לו לומר וטבח: בלתי. זה מתורגם
בשירותא, שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי
ובלע"ז דיזנ"ר, ויש הרבה גמרא, שלא לכלבא
שירותיה (תענית יא:), בלע אכולא שירותא (ברכות
לט:), אבל כל תרגום של להרים טיהרא: (רש"י)

רש"י מביא לשון הגמרא, הראשון שדא לכלבא
שירותא, הוא ממסכת תענית, והשני בצע
אכולא שירותא ממסכת ברכות ולכאורה היה
צריך להביאם בסדר הפוך, והנראה בזה שהביא
תחילה ממסכת תענית את הלשון שדא לכלבא
שירותא – זרק לכלב את מאכלו שכלב מציין
את המצרים כידוע, ולכל בני ישראל לא יחרץ
כלב לשונו, ואח"כ ממסכת ברכות בצע אכולא
וכו' רמז את ענין אכילת הלחם בצע כמו שנאמר
בהמשך הפרשה שאין אוכלים המצרים עם
העבריים לחם.

בפרשה זו מביא רש"י בפסוקים קודמים שני
מראי מקומות נוספים ממסכת תענית סביב
אותו דף י'.

עוד אפשר לפרש בעומק הדברים בשני מ"מ אלו,
כתוב בספרים שבפסוק זה נרמז חג חנוכה
בתיבות טבח והכן, אותיות חנוכה, ע"כ רש"י
מביא לשון התרגום ולשון הגמרא, שהתרגום
הראשון לתורה עשו היוונים, והמלחמה בגזירה
להשכיחם תורתך, והיא דווקא ע"י הגמרא
תורה שבע"פ שכתובה בלשון ארמי, והראשון
הביא ממסכת תענית ששם מדובר, שתלמיד
חכם לא ישב בתענית, אמר רב ששת האי בר בי

מסכם ומביא את השם אריוך הנקרא מלך
אלסר, ושם זה "אריוך" ראוי למלך כי הוא
מורכב כנוטריקון משני תיבות אריה – ריכא
ששניהם משמעותם מלכות, וכדברי התוספות
בשבת אריוך.. שם מלך כדכתיב אריוך מלך
אלסר (בראשית יד) ונקטי טפי משאר מלכים
לפי שמובלע בו לשון ארי: עכ"ד, ולהבדיל גם
מאריוך רב טבחים כדכתיב בדניאל (פרק ב
פסוק יד) באדין דניאל התיב עטא וטעם לאריוך
רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלה לחכימי
בבל, וברש"י שם – באדין. תרגום של אז: התיב
עטא וטעם לאריוך. השיב עצה וטעם לאריוך
שם האיש: רב טבחיא. שר ההורגים המחוייבים
הריגה: (רש"י דקדק לכתוב כאן בדניאל אריוך
- "שם האיש", ולהבדיל מאריוך שהוא כינוי של
כבוד - שם של מלך, ואריוך מלך אלסר הוא
כינוי כמו אמרפל שהוא נמרוד כדאיתא
בעירובין נג ע"ב מחלוקת רב ושמואל), ורש"י
כאן לא הביא שוב בסיכום הדברים את ענין
שהוא שמואל מכונה מלך כי הלכה כמותו
"בדינא", כי הרי באף אחד מהפעמים שמכונה
בשם אריוך כולל במקום זה איו מדובר "בדינא"
אלא באיסורא וכדומה, והנה בחולין דף מ"ה
ע"ב איתא ברש"י ד"ה אבא. רב הכי הוה קרי
ליה שמואל דרב הוה עדיף מיניה אני שמעתי
אבא ואית דגרסי אבא חברי: מכאן שבחולין
העדיף רש"י את הפירוש אבא מלשון חשיבות,
וכתב גם את הפירוש השני שהעדיף בשבת מפני
הסמיכות שבין אבא לאריוך.

ואפשר שגם כאן בתורה שנקרא יוסף אברך
הכוונה לשני האופנים של אבא כחבר שווה
למלך או אבא מלשון חשיבות כדברי האגדה
שרש"י מביא.

†††††

כי נכמרו רחמיו. שאלו יס לך אח מאס, אמר לו אח
היה לי ואיני יודע היכן הוא, יס לך בנים, אמר לו יס
לי עשרה, אמר לו ומה שמש, אמר לו, בלע וזכר וכו',
אמר לו מה טיבן של שמות הללו, אמר לו כלם על שם
אחי והלכות אשר מלאוהו, בלע, שנבלע בין האומות.
זכר, שהיה זכור לאמו. אשבל, ששבלו אל. גרל,
שנתיגר באכסניא. ונעמן, שהיה נעים ביותר. אחי
וראש, אחי היה וראשי היה. מפס, מפי אבי למד.
וחפס, שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד,
שירד לבין האומות, כדאיתא במס' סוטה (לו:), מיד
נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו, ובלשון משנה על
הכומר של זיתים (זבא מליעא עד.), ובלשון ארמי
זמכמר בשרא (פסחים נח.), ובמקרא עורנו כתנור
נכמרו, נתחממו ונקמטו הקמטים הקמטים, מפני
זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמתחממן אותו נקמט
ונתכווץ: (רש"י)

סוטה דף ל"ו ע"ב

רש"י ד"ה מופים. מפורש במדרש רבי תנחומא שהיה
פיו כפי יעקב אבינו בהלכות שקיבל משם ועבר:

בגמרא לא מובא הסבר לשם מופים ורש"י
מביא את ההסבר ממדרש תנחומא (המופיע רק
במהדורת בובר, במדרש תנחומא בשאר
מהדורות מופיע בלשון זה מופים, שְהָיָה יָפָה
וּמְיָפָה.)

וז"ל המדרש מופים שהיה לומד תורה מפי
אבינו ומלמדה לי, והיו כל אחיו חוזרים ורועים
והוא יושב אצל אבי ולומד ממנו המסורות מה
שקיבל משם ומעבר,

רב דיתבי בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה אמר
רבי ירמיה בר אבא אין תענית צבור בבבל אלא
תשעה באב בלבד (אמר) ר' ירמיה בר אבא אמר
ריש לקיש אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית
מפני שממעט במלאכת שמים, וזהו ענין
להשכיחם תורתך, ועל הדימוי דווקא לאכילת
הכלב, אפשר שזה רמז לנאמר במסכת סנהדרין
(דף ס"ח ע"א) הרבה תורה למדתי ולא חסרתי
מרבתי אפילו ככלב המלקק מן הים.

ואח"כ מביא רש"י ממסכת ברכות, א"ר אבא
ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות מ"ט
{ שמות טז-כב } לחם משנה כתיב א"ר אשי
חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא ר'
זירא הוה בצע אכולא שירותא א"ל רבינא לרב
אשי והא קא מתחזי כרעבתנותא אמר [ליה]
כיון דכל יומא לא קעביד הכי והאידנא קא עביד
לא מתחזי כרעבתנותא, וברש"י שם אכולה
שירותא. פרוסה גדולה שהיה די לו לכל הסעודה
בשבת: וזהו ענין להעבירם מחוקי רצונך,
גזירות היוונים שבת חודש ומילה.

עוד דרך ע"פ מה שכתב הרב משה סולובייציק
ע"פ נאמר בגמרא שסעודת שבת הייתה שנאמר
"והכן" ואין והכן אלא שבת דכתיב "והכינו"
את אשר וכו', ומוסיף שעל כן הייתה סעודה
ראשונה דהם נהגו לצום בערב שבת כמנהג
פרושים ותלמידי חכמים, ע"פ זה הרי זה בנותן
טעם לשני מראה מקומות אלו בתחילה בענין
תענית של ת"ח ובהמשך סעודת שבת.

†††††

וַיִּמְהַר יוֹסֵף בִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל אָחִיו וַיִּבְקֹשׁ
לְבָבוֹת וַיָּבֹא הַחֲדָרָה וַיִּבֶן שְׁמוֹה: (פרק מ"ג פסוק ל')

שכמו שהתוס' ישנים כותב כאן שהטעם שמא יכבה הנר והטעם שמדליקים נר שבת הוא מפני שלום הבית, ובירושלמי איתא שבפתילות החשש הוא שמא ישכח ויתקן הפתילה וזה כמו הטעם שמה יטה שנאמר לגבי שמן שאינו נמשך טוב, ונראה לומר כמו שנדייק בהמשך דברי רש"י (בסוף העמוד)

שבפתילות החשש שמא יכבה הנר, ובשמנים – שמא יטה כמו שרש"י כותב בד"ה שאין נמשכין "ואתי להטות" ולא כתב כלשון הזה ואתי להטות גבי פתילות מכאן ראייה שרש"י סבר שסיבותיהן שונות.

רש"י ד"ה כבתה. נר חנוכה:

מדוע רש"י כותב נר חנוכה, ולכאורה מה הוסיף בזה, הרי ברור מהגמרא שמדובר בנר חנוכה, ונראה שרש"י רצה להסביר בזה מדוע נקט גבי נר בלשון נקבה "כבתה" ולא "כבה", והמילה חנוכה היא לשון נקבה, ויש הרבה הסברים למשמעות חנוכה בלשון נקבה, ועיין בתוס' קידושין דף ב' ע"ב ד"ה קשיין קראי אהדדי וכו' וכן בלשון חכמים מצינו (שבת דף כא.) גבי נר שכבתה אין זקוק לה נר שכבה (שם דף מד.) ואמנם גם שבת זה לשון נקבה, אבל נר שבת הוא נר של שבת מאחר ששבת ניכרת בעוד פרטים רבים, (מלאכות של שבת, סעודות שבת, ועוד) משא"כ הנר של חנוכה, שמהות כל חנוכה ענינה בנר, לכן כשמדובר בנר שבת נקרא בלשון זכר, משא"כ נר חנוכה - שכל מהות החנוכה הוא בנר החנוכה, ועל כן נקראת נר חנוכה שכבתה.

ואפשר שהוא ראייה לנוסח הברכה להדליק נר חנוכה ובשבת להדליק נר של שבת, מה גם שבברכת נר חנוכה רמזו ענין נוסף במספר התיבות י"ג, בלי המילה "של".

במדרש רבה מופיע ג"כ הסבר על השם מופים וז"ל מִפִּים, שְׁהָיָה יָפָה מְאֹד בְּכָל דָּבָר, וְשָׁפַל הַלְכוֹת שְׁמִסְרוּ שֵׁם וְעָבַר לְיַעֲקֹב מִסְרוֹ לוֹ.

רש"י לכאורה בורר את הפירוש הקרוב ביותר למילה מופים שיש בתוכה את המילה "פיי" אבל בעיקר גם רומז למילה "מופת" שפירושה דוגמא (לאות ולמופת) וכלשון הזהב של רש"י שאינו מצטט ממש מלשון המדרש אלא כותב שהיה פיו – כפי יעקב, ופירושו שפיו היה כדוגמת פי יעקב אבינו.

מאי חנוכה

מסכת שבת דפים כא – כד

דף כ"א ע"א

רש"י ד"ה מסכסכת. כמין סכין פגומה מסכסכת כבשר אנמילי"ד בלע"ז שאין אורו זקוף ונוח במקום אחד אלא נדעך וקופץ לישנא אחרינא מסכסכת בהן אינה נכנסת תוך הפתילה אלא סביב מצחוץ כמו סיכסכה אצניו כרואט"ש בלע"ז: שאין נמשכין. ואתי להטות:

לכאורה נראה מרש"י שיש חילוקי טעמים בין הסיבה לאסור פתילות לא טובות – לסיבה לאסור שמנים לא טובים, והסיבה בפתילות שהאור לא זקוף ונוח אלא נדעך וקופץ, והכוונה שהנר לא דולק יפה, ולכאורה החשש הוא שמא יניח לנר ויצא מהבית כי זה לא נוח באור של נר כזה, וכך מפרש בפירוש המשניות להרמב"ם בטעם האיסור בין בשמנים ובין בפתילות (וזה לא כטעם שכתב הרמב"ם ז"ל ביד החזקה שהטעם הוא שמא יטה, וכוונתו שמה יטה לא רק כדי לקרוא לאורו אלא לשאר תשמיש) או

רש"י ד"ה זקוק לה. לתקנה הלכך צריך לכתחלה לעשות יפה דילמא פשע ולא מתקן לה:

ומותר להשתמש לאורה. הלכך נצטת אסור שמא יטה לאורך תשמיש :

בלשון הרש"י דילמא פשע ולא מתקן לה, אנו רואים הבדל לכאורה משמעותי בין טעם איסור השימוש בפסולין אלו – בימי החול, לטעם האיסור ביום השבת, בחול - שמא יפשע ולא יתקן, ובשבת - שמא ישכח ששבת ויטה, ולא אמר שמא יפשע ויטה, ונראה להסביר שיש חילוק בין פעולה שהיא באיני עושה - לתקן הפתילה, לבין עושה - שמטה הנר, שדבר שצריך לעשות ואינו עושה אף מחמת שיכחה הוא קרוב לפשיעה וע"כ רש"י נוקט בלשון דילמא פשע, ופעולה שעושה מעשה כהטיית נר מוכרח להיות שהוא מחמת שיכחה, כי טבע האדם הוא עצל ואינו עושה.

חילוק נוסף אפשר לומר בשינויי הלשון שבדברי רש"י, והוא שרש"י לשיטתו בסיבות האיסורים לשמנים ופתילות כמו שכתבנו למעלה, הרי שכאן לגבי נר חנוכה, אפשר לכאורה לחלק שלגבי פסולי הפתילות הסיבה היא שכבתה זקוק לה, ומפני שפתילות אלו נכבים, אסור להשתמש בהם, ולגבי שמנים שאינם נמשכים הסיבה לאוסרם הוא מפני שמה יטה כשירצה להשתמש לאורם בשבת, אבל בחול לכאורה היה מותר להשתמש בהם, ואולי משום לא פלוג עירבן רב הונא יחד, ובזה יתורץ גם קושית תוס' בד"ה ומותר להשתמש לאורה וכו' דאין מדייקים מרב הונא שגר חנוכה מותר להשתמש לאורן ומפני החשש שמה יטה בשבת – אסרינן בחנוכה באלו הפתילות והשמנים שאסורים בשבת, כי אולי אוסרים בשבת בגלל כבתה זקוק

לה ובשבת אין יכול להדליק, ותירץ תוס' מפני שנקט בלשון בין בשבת ובין בחול שמע מינה שיש עוד טעם בשבת וכו' וע"פ יסוד זה שהוסבר בדיוק לשונו של רש"י אפשר לומר שבשמנים שהנר אינו נכבה אלא שאינו נמשך השמן אחר הפתילה, חייבין לומר שהסיבה לאוסרן היא מפני השבת והחשש שמא יטה, וזה שייך רק בשבת חנוכה, ובפתילות האיסור שמא יכבה ויפשע ולא ידליק ויתקן וזה רק בחול, כי בשבת אין שייך לומר שמא יפשע ולא יתקן דהרי אסור לו לתקן.

דף כ"ב ע"א

רש"י ד"ה כסוכה וכמבוי. לתנן זהו בהדיא בעירובין ומסכת סוכה דפסילי :

צריך להסביר לשון ברש"י - בהדיא בעירובין ומסכת סוכה דפסילי, ולא כתב באותו מטבע לשון במסכת עירובין ומסכת סוכה, וכן מדוע שינה הסדר מלשון הגמרא וכמובא בדיבור המתחיל כסוכה וכמבוי, ונראה שיש נקודות דמיון שונים בין חנוכה – סוכה, וחנוכה – מבוי.

חנוכה – סוכה, כאן לגבי חנוכה נקט רב תנחום בלשון **פסולה** וגם בסוכה נאמר **פסולה**, והנה התוספות כתבו - **נר חנוכה** שהניחה למעלה מכו' אמה פסולה כסוכה וכמבוי. וא"ת הוה ליה למימר ימעט כמו גבי מבוי דאמר התם מבוי דרבנן תני תקנתא ואיכא למימר דנקט פסולה משום דבעי למימר כסוכה שהיא מן התורה אי נמי לא רצה להאריך יכבנה וימעטנה ויחזור וידליקני' דלמעטה ולהניחה כמו שהיא דולקת אי אפשר כדמוכח לקמן : עכ"ד.

אבל מצד שני חילוק גדול ביניהם חנוכה דרבנן וסוכה דאורייתא, ועוד חנוכה הטעם רק משום

דלא שלטא בי עינא ובסוכות יש עוד שתי דעות נוספות בגמרא שטעמיהם שונים.

חנוכה – מבוי שניהם מדרבנן וטעמיהם שוים דלא שלטא ביה עינא, וע"כ בגמרא נקט קודם כסוכה כי שם הלשון סוכה וכו' פסולה, ורש"י נקט קודם את הדרבנן שהוא יותר דומה בדין עצמו ששניהם מדרבנן, ומאחר שהכסוכה שנקט רבי תנחום מהותה מדאורייתא ודיניה ברורים שהם **במסכת סוכה**, מסביר רש"י לאחר שמסביר את הלשון מבוי ולמה הוא שיך, שהוא מדיני **עירובין** שהם **מדרבנן**, והוא הסבר ולא ציון מראה מקום, ולכן רש"י הקדים את מה שרצה להסביר לפני ציון מקום גבי סוכה שהיא במסכת סוכה, ולכאורה אפשר לומר שרש"י רומז בזה שלא סובר כתוס' ד"ה נר חנוכה שהניחה שמסביר בתירוץ הראשון שנקט בלשון **פסולה** מפני שמדמה את הדין בחנוכה לסוכה שהיא מדאורייתא.

ואפשר שרש"י רצה לומר שאף שהלשון בגמרא פסולה כסוכה, הקדים רש"י את עירובין לומר שדין חנוכה כעירובין שהם דרבנן, ועל סוכה נקט בלשון **מסכת סוכה** שאת **המסכת** כתבו רבנן ולא כתב סוכה סתם שמשמע יותר דאורייתא, והנפק"מ ביניהם לכאורה יהיה בספק אם הדליק במקום גבוה אם צריך לחזור ולהדליק.

עוד נראה להסביר בדרך נוספת ברש"י, ובהקדם לפירוש הדברים נציגה כאן עוד שאלות במאמרו של רבי תנחום.

א. מדוע כתב שני דברים לדמות סוכה מבוי ולא הסתפק באחד מהן, וכן היה צ"ל כסוכה כמבוי ללא וו החיבור.

ב. מדוע לא כתב הטעם עצמו משום דלא שלטא ביה עינא, והיינו טעמא דסוכה והיינו טעמא דמבוי.

ג. מדוע כותב כסוכה והרי לפסול בסוכה יש שם במסכת טעמים נוספים.

והנראה לומר אופן חדש בדיוק כוונת רש"י ולתרוץ הקושיות האלו, ובכך גם תתורץ **הקושיה המפורסמת של מרן הבית יוסף** מדוע שמונה ימים ובהדגש שמונה מכל החגים דהרי אף שמונה ימים של סוכות הם שני חגים נפרדים.

והנה שני דברים אלו סוכה ומבוי, שונים בתכלית בענין השלטא ביה עינא – הראייה, **בסוכה** צריך היושב בתוך הסוכה שהוא יושב בסוכה וא"כ הראייה והדין של פסול עשרים אמה הוא רק כלפי פנים, ומצד חוץ אף אם יהיה פחות או יותר לא יעלה ולא יוריד, **במבוי** הדין הפוך שהדין הוא רק כלפי הרואים בחוץ ההולכים במבוי או ברה"ר, אבל כלפי פנים הבית - רשות היחיד, ג"כ לא יעלה ולא יוריד, ולכך מצרפם רבי תנחום יחד לומר שבדין חנוכה האופן שפסול זה רק אם מתקיימים שני התנאים יחד כלפי פנים כסוכה וכלפי חוץ כמבוי, משא"כ אם גר בעליה שעל גבי בית יותר מעשרים, אבל כלפי פנים הבית מונח במקום נמוך יהיה כשר מעיקר הדין ויפסיד העניין של פירסומא ניסא, וכן להיפך הנמצא בבור מרתף עמוק מאוד יותר מעשרים (כבורו של יוסף הצדיק) ויש לו חלון הפונה לרה"ר וכלפי חוץ נמצא מתחת לכ" הרי שיוכל להדליק שם (ע"י שיעלה בסולם או במקל ארוך), ואמנם הריטב"א כותב להדיא שצריך להיות רק כלפי המדליק בגובה למטה מעשרים, והמדליק בעליה אף דכלפי הרואים הוא למעלה מעשרים כשירה.

עוד אפשר שסוכה ומבוי הם לאו דווקא לסימן לשלטא ביה עיניה, אלא לענין מהות שני מצוות אלו, סוכה ועירובין, על סוכה נאמר שזו היא מצווה קלה והיא נבחרה כנאמר בגמרא שבה הקב"ה יבחון את הגויים אם הם רוצים לקיים המצוות, ומן העבר השני עירובין כנאמר בגמרא יומא שאברהם אבינו ע"ה קיים כל התורה כולה ואפילו עירובין (תבשילין לגירסתינו וג"י רש"י, ותחומין לגירסת הגר"א), ועל היבט זה רמז רבי תנחום שמצוות נר חנוכה כסוכה וכמבוי, ואפשר שמחמת ששני מצוות אלו מייצגים את המהות ושורש קיום המצוות, על כן רש"י מרחיב במיוחד בדרך פירושו במסכתות אלו עירובין וסוכה יותר מדרכו בשאר מסכתות הש"ס.

רבי תנחום

שייכות שתי המימרות של רבי תנחום בסוגיא דחנוכה במסכת שבת:

במסכת שבת דף כ"ב ע"א מביאה הגמ' בדיני נר חנוכה את מימרת רבי תנחום **"נר של חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי"**. מימרא זו מסיימת גם את פרק הכונס בב"ק ששם היא המשנה היחידה שמוזכר בה חנוכה, ושם בגמרא מובא את הדין הזה בלבד משמו של רבי תנחום.

מיד לאחר מימרא זו במסכת שבת מובאת מימרא נוספת של רב תנחום - **"ואמר רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרב תנחום מאי דכתיב {בראשית לז-כד} והבור רק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים אלא מה תלמוד לומר אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו."**

וע"כ כתב רש"י קודם עירובין ששם ענין שלטא ביה עינא ברור ואין טעם נוסף והוא גם ככלל יותר דומה לדין חנוכה שדינו כלפי הרואים בחוץ פירסומא ניסא, ואח"כ כתב רש"י **מסכת סוכה**, ורמז בכך ששם במסכת יש גם טעמים נוספים.

ומכאן נחזור להתבונן במאמרו של רבי תנחום נר חנוכה וכו' כסוכה וכמבוי, שכוונתו לומר שעיקר דין חנוכה הוא בענין של לראותם פירסומא ניסא נגד גזירות היוונים שהיו בשלושה דברים מילה חודש ושבת, על מילה שבכך לא "יראו" הבדל בין גוי ליהודי בגוף האדם אבל זה בצנעה, ואי אפשר לעשות כנגד זה תיקון בענין של פירסומא וזה נרמז בשמונה ימים כי בן שמונת ימים ימול, בהלל והודאה ולימוד תורה הנעשים בפה (ברית הלשון כנגד ברית המעור) אבל הגילוי של הדלקת הנרות שמונה ימים הוא כנגד שני הדברים האחרים, חודש הוא היסוד לקביעת החגים שעל פיו נעשים, ואת כל החגים ביטלו למעשה בגזירה זו, והחג היחידי שמתבטא בו ענין של **לראותם** הוא בחג הסוכות, דכתיב למען ידעו דרתיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וכנאמר בגמרא עד עשרים אדם יודע שיושב בצל סוכה, וממילא כנגד שבעת ימי חג הסוכות שהם כנגד גזירת חודש, אנו עושים שבע ימים של **לראותם** בנרות, וכנגד גזירת שבת שבו מתבטא העניין של **לראותם** בקורת המבוי, לכך מדליקים עוד יום ובסה"כ שמונה ימים, שלשת גזרות אלו בצירוף נר חנוכה מופיעים בדרך רמז במימרא הבאה של רבי תנחום **נחשים** ר"ת נר חנוכה ח'ודש ש'בת מ'ילה. ואפשר גם שיוסף הוא בן פורת עלי עין וכדאיתא בגמרא דלא שלטא ביה עינא בישא, רק עין טובה שלטא ביה ראית המצוות.

מימרות מאותו האמורא אחד אחר השני. אמנם פעמים נראה שהמאמרים עצמם קשורים, והמקומות שבהם רש"י כתב זאת, הם רק כשאין שום קשר אחר בין המימרות אלא מה שנאמרו ע"י אותו בעל המאמר, וכתב רש"י לפעמים את הדבר הפשוט הזה או בכדי שלא נטעה לקשרם באופן אחר, ובודאי גם מפני סיבה כתב כן, כי רוב הפעמים שזה כך סידור של מימרות מאותו אמורא והוא פשוט לכאורה, רש"י לא מסביר בהם כלום.

ולפיכך כאן במימרותיו של רבי תנחום שמדובר באותו בעל המאמר, והמימרא השניה המובאת היא אותו המימרא ממש, הרי תמוה למה פירש שם בחגיגה את הדבר הפשוט שמדובר באותו בעל המאמר, עוד היה נראה לדקדק שם בחגיגה שאין המאמר של הבור רק סמוך ממש למאמר של רב תנחום גבי חיגר בעולת ראייה אלא מפסיק דרש של רבא על הפסוק מה יפו פעמיך בנעלים רגלי בת נדיב, ואח"כ מובא המאמר של הבור רק, וזה מצד אחד יסביר קצת מדוע רש"י הוזקק לפרש שמדובר במאמרי רבי תנחום, אבל לכאורה זה אף יותר תמוה למה הגמרא חוזרת ומביאה מאמר נוסף של רבי תנחום אף שאינו נלמד ברציפות עם שני המאמרים הקודמים של רבי תנחום גבי חיוב עולת ראייה, ועצם הדבר שכתב רש"י בחגיגה הסבר ולא כתב כאן אומר דרשוני.

וכמה נפלאים דברי רש"י ומדויקים עד דק בכל מקום ומקום ומלמדים על עומק דבריו. אפילו רק מעצם מה שסותם במקום אחד ומבאר במקום אחר. ומכאן עלינו להקיש לשאר מקומות ולהתבונן ולהעמיק בדבריו הק'.

יסוד נפלא לפירושו של רש"י לדמותו והספדו של רבי תנחום:

הגר"א ועוד דרשו את הקשר בין הדברים שטעמם אחד, ודרשו שלכאורה קשה איך חשב ראובן להצילו ולהשימו בבור שיש בו נחשים ועקרבים, ותירצו שכמו שלמעלה מעשרים אמה לא שלטא ביה עינא וכדברי רבי תנחום במימרא הראשונה, כ"ש הכא בעומק הבור החשוך אף בפחות מכך לא שלטא עינא ולא ידע שנחשים ועקרבים אין בו. ובכך גם רמזו את הקשר של פרשת וישב שקריאתה סמוכה תמיד לחנוכה. וכדאי' בבני יששכר ובספרי רבי צדוק הכהן הדבר מיוסד על דברי הטור והשולחן ערוך (אורח חיים סימן תכ"ח) "וסימן לפשוטה פקדו ופסחו ולמעוברת סגרו ופסחו מנו ועצרו צומו וצלו קומו ותקעו", שהקריאה בתורה בפרשה המקדימה את המועדות נרמז המועד הבא. וכן אי' בשל"ה הקדוש.

דיוק מדוע פירש רש"י המימרא במקום אחר וכאן שתק:

במסכת חגיגה דף ג' עמוד א', מובאת מימרא זו של רבי תנחום והבור רק אין בו מים, בסמיכות למימרא נוספת שלו על לענין פטור חרש וחיגר מעולת ראייה ברגל. ומפרש רש"י בד"ה והבור רק: **"משום דרבי תנחום אמרה, נקט לה הכא גבי שמעתתא דרבי תנחום"** ויש לדקדק באריכות הלשון שם ברש"י: **"משום דרבי תנחום אמרה נקט לה הכי גבי שמעתתא דרבי תנחום"**, ובמקומות אחרים כתב רש"י בקיצור **"משום פלוני נקט לה"** וכדומה. ועוד מדוע פתח רש"י הד"ה בתיבות **"והבור רק"**, לכאורה היו צריכות להיות התיבות של שם בעל המימרא.

ועוד יש לדקדק מדוע רש"י מפרש כאן בחגיגה את הדבר הפשוט הנראה לעין שהוא משום מימרות של אותו בעל המאמר, וכמו פעמים רבות בש"ס שסדר התלמוד להביא כמה

ענין וחשיבות במימרא זו, דהגמרא על המשנה בבבא קמא שמוזכר בה בדרך אגב חנוכה, עיקרה במימרתו של רבי **תנחום**. ולפיכך אפשר שמהותו היתה חנוכה, שחיבר והשווה את חנוכה שהיא מדרבנן האחרונים בסוף ימי בית שני, לדברי תורה – סוכה, ולדברי נביאים – עירובין. וחנוכה היא מכוחו של יוסף הצדיק וכמו שיובא בהמשך, ואפשר שגם בימי רבי תנחום התקיימה מלחמה – ויכוח – עם יון בדרך אחרת וניצחם. והמשך מילי דהספידא היה המאמר על והבור רק המדבר על יוסף הצדיק שומר "**חותם**" אות ברית קודש הנחקק ביום השמיני, ודומה לנס החנוכה בפך השמן הטהור השמור ב"**חותם**" לשמונה ימים. וגם שייד לפרשת וישב הסמוכה לחנוכה. אבל לא רק ענין הסמיכות נדרש כאן, אלא מהות הדברים ומהות הספד על תלמיד חכם. כפי שנאמר שם בגמרא בברכות בדף סב ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר, האי **צנוע** באורחותיו הוה. א"ל רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא, דתניא **אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא**. ורב נחמן מאי נפקא ליה מיניה, משום דתניא כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן.

ועל רבי תנחום עצמו לאחר שאמרו את מימרתו לחנוכה ועל צדקותו שהשווה דרבנן לדאורייתא המשיכו והספידו דהוי **צנוע**, וידעו שהוא צנוע על פי הסימן משני מאמרו שכל הצנוע בבית הכסא ניצול מן הנחשים והעקבים וחלומותיו מיושבים, וכפי שנתקיימו ביוסף הצדיק שניצול מן הנחשים והעקבים שבבור ונתקיימו חלומותיו, ואף רבי תנחום ניצול כיוסף כדאיתא בסנהדרין דף ל"ט ע"א אמר ליה קיסר לרבי תנחום תא ליהוו כולן לעמא חד אמר לחיי אנן

והנה נראה שמימרא זו היא הייתה מהותו של רבי תנחום כפי שנראה ממימרות הנוספים של רבי תנחום בש"ס, ויעלה מכך הסבר נפלא שבעיניו של פרשנדת"א מרא דתלמודא היה פשוט וגלוי.

וראשונה היא המימרא בברכות ס"ב ע"א "א"ר **תנחום בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא ניצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקבים ומן המזיקין ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים עליו**". וברש"י שם, **מן הנחשים ומן העקבים ומן המזיקין**: דמתוך צנעתו מתנהג בנחת ובשתיקה ואין הנחשים מרגישים להתקנאות בו ואף המזיקין חסין עליו: **חלומותיו מיושבין עליו**: שאין המזיקין מבהילין אותו: עכ"ד

זו היא המהות של השולט ביצרו ובמחשבתו, שענינה שמירת חותם הברית. וזו היא מידתו של יוסף הצדיק. ובכך נבין יותר את דרשתו של רבי **תנחום** על הפסוק והבור רק אין בו מים, אבל **נחשים ועקבים** יש בו, ובכך יומתק ביאור הפסוק: ועתה לכו ונהרגו ונשלכו באחד הבורות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו חלמתיו – הקשר הבור למבחן אמיתות החלום בין ההשלכה לבור להמשך הפסוק ונראה מה יהיו חלומותיו.

ואיתא בירושלמי במסכת מועד קטן [פרק ג הלכה ט] גמרא: רבי תנחום בר עילאי דמך **בחנוכתא**. [נפטר בחנוכה] וע"פ זה אפשר לומר שהגמרא כאן בשבת, מקיימת מילתא דהספידא **לרבי תנחום** ועל הקשר המיוחד שלו לחנוכה. והיות ואין מספידין בחנוכה אמרו את שתי המאמרים האלו שבהם נרמז כל ההספד. והנה המימרא הראשונה זהו הדין היחיד שנאמר **רק** משמו של **רבי תנחום** בש"ס, שרוב אמרותיו הם באגדתא מדברי רבו רבי יהושע בן לוי. וכן מוצאים עוד

(ומעניין שהבית יוסף מביא את דברי הירושלמי שרבי תנחום דמך בחנוכתא בהלכות **חול המועד** (תקמז) שנקשר לענין הטמון במכירת יוסף עבור נעליים, (ויעויין בשל"ה הקדוש). ומזה נלמד קשר נוסף מיוחד בין הראייה בזמן ביהמ"ק וכפי שכתוב בשבת כ"ב ע"ב אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל מאי עדות אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים, וכפי דאיתא ביומא כא ע"ב שהיו מגביהין השולחן להראות לעולי רגלים חיבתן לפני המקום היו מראים הנס שלחם היה חם לאחר שבוע מאפייתו, ואולי גם היו רואים המנורה כשמגלים הפרכת להראות הכרובים שהם מעורים כזכר ונקבה כדאיתא (שם דף נד ע"א), אמנם על המנורה נאמר שהיא עדות **לכל** באי עולם והבחינה של ראייה בנר חנוכה, היא ממש אותה עדות, שלך לעולם קיימת (כדאיתא ברמב"ן), (ועיין בליקוטי שיחות תשל"א ועוד ובביאורי החומש משכן העדות).

ובכך מובן אריכות הלשון ברש"י **משום דרבי תנחום אמר**, ובכך כיוון גם להדגיש את שיטת הבבלי שרבי תנחום הוא בעל המימרא, ולא רבי בון, ועוד שהוא בבחינת מה שהוא היה אמר, ולכן לא הביאו שם ממאמריו האחרים של רבי תנחום אלא חזרו על מאמר זה שהוא מובא בסמוך למאמר השני מבין שניים בעניני הלכה ולא אגדתא, וכפי שאיתא בבבא קמא נה ע"ב כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי שהיה רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהיה בקי באגדה, ואכן הרבה מימרות של רבי תנחום אמרם בשם רבו רבי יהושע בן לוי, ובשבת שתק רש"י אגרא דבי טמא שתיקותא (ברכות ו' ע"ב), שני מאמרים אלו של רבי תנחום נאמרו בעת פטירתו בחנוכה ועל בפרשת וישב מפני שאין מספידים בחנוכה, ועל

דמהלינן לא מצינן מיהוי כוותיכו אתון מהליתו והווי כוותן א"ל מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכי למלכא לשדיוה לביבר שדיוה **לביבר** [מקום חיות רעות של מלכות (רש"י)] לא אכלוה א"ל ההוא מינא האי דלא אכלוה משום דלא כפין הוא שדיוה ליה לדידיה ואכלוה, [והן הן גם דברי שמעון ולוי לאנשי שכס אם תהיו כמונו שימולו ולבסוף יוסף הצדיק נישא לאסנת בת דינה].

הבנת שייכות המימרות בגמ' שבת ובגמ' חגיגה:

על פי זה יובן שהמימרא של רבי תנחום **והבור רק** היא מימרא הרומזת את כל מהותו וענינו של רבי תנחום, ולכן גם במסכת חגיגה שמובאת המימרא השניה של רבי תנחום בעניני עולת ראייה שהוא גם כן הלכה (הלכה זו מובאת בירושלמי בשם רבי בון כפי שמציין תוספות על אתר), ורש"י תמה למה הביאו דווקא את מאמר זה של רבי תנחום ובפרט שכבר מאמר זה נכתב בשבת בשמו, ולכן דקדק לכתוב את ביאורו על המילים "והבור רק" למה הגמרא מביאה שוב את המאמר המיוחד של רבי תנחום על הבור רק שהוא המאמר שמבטא את רבי תנחום עצמו, וגם ענינו הובא בסמיכות לעניין **ראייה** בנר חנוכה שלטא ביה עיניה, וגם שני הדינים של רבי תנחום חרש באוזן אחת וחיגר לגבי חיוב עליה לרגל **ליראות וליראות** ולהביא עולת **ראייה**, ואפשר שבדרך רמז הובא בינותיים הדרש של רבא מה יפו פעמיך בנעלים, שבשעת העליה לרגל הלכו במנעלים ובבית המקדש הסירו הנעליים שלא יחצוץ לקרקע המקודשת שם, משא"כ בכל העולם צריכים לחצוץ לקרקע אחר שהתקללה ארורה האדמה, וכנאמר (שבת קכ"ט ע"א) אמר רב יהודה אמר רב לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו,

מהם לילך אצל יעקב אביהם, אבל על פי הפשט השני שהלך לשבת בתשובה, הן הן הדברים שזה כדי שיצדקו חלומות יוסף וינצל מן הנחשים.

(ורמז בפסוק לשמו של בעל המימרות **רבי תנחום**, הדודאים **נתנו ריח** ועל **פתחינו** כל **מגדים**). ועוד אפשר להוסיף מגדים רמז ליוסף בברכת משה ממגד גרש ירחים ממגד גבעות עולם, ועוד איתא במד"ר שה"ש **הדודאים נתנו ריח** אלו עולמי ישראל שלא טעמו טעם חטא. **ועל פתחינו כל מגדים** אלו בנות ישראל, שדבקו בבעליהן ואינן מכירות אדם אחר, ומדרש זה ירמוז לשני אלו **יוסף** – בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא, **וראובן** שלא טעם שבנות ישראל דבקו בבעליהם, וכן איתא בעירובין (כא ע"ב) דרש רבא מאי דכתיב הדודאים נתנו ריח אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ועל פתחינו כל מגדים אלו בנות ישראל שמגידות פתחיהן לבעליהן ל"א שאוגדות פתחיהן לבעליהן, ואפשר בזה להבין יותר גם את את ענין פתחינו מגדים לחנוכה ע"פ רש"י בדף כ"ג ע"א היו באותו הנס, וכפי שהר"ן מביא מדרש כאן, בגזירת היוונים להבעל להגמון תחילה ובבתו של יוחנן שהשקתו והרגתו, ויתכן שכל מדרש זה שאינו נמצא במדרשי התנאים, יתכן שכוונת בעל הזכור לאברהם לקשור בדרך מדרש את הפסוק בשיר השירים לרמוז למאמרי רבי תנחום האמורים.

נחזור לחילופי הדברים שבין רבי תנחום לקיסר רומי וליראנוס שמלך באנטיוכיה באותם ימים, את רצון היוונים להיות לעם אחד, ללא שמירת הקדושה והטהרה שחותמה בברית מילה, וכפי דברי בעל מגלה עמוקות (פרשת ואתחנן) שבימי מלך יון נפרע חטא של יוס"ף בגימטריא מל"ך יו"ן ובגימטריא אנטיוכ"ס, והנה גזירת היוונים

כן נסמכו בסוגיית חנוכה במסכת שבת, והם סמוכים לעד לעולם שבת פרשת וישב וחנוכה.

קשר עמוק בין רבי תנחום ויוסף הצדיק, ופתרון מדרש פליאה הדודאים נתנו ריח וכו' :

עוד נמצא בש"ס מאמר נוסף של רבי **תנחום** בנוגע למכירת יוסף במכות דף י' ע"א א"ר **תנחום** בר חנילאי מפני מה זכה ראובן לימנות בהצלה תחלה מפני שהוא פתח בהצלה תחלה שנאמר {בראשית לז-כא} וישמע ראובן ויצילהו מידם, ודבר זה יפתור מדרש (שהובא בספר זכור לאברהם) תמוה על הפסוק בשיר השירים **הדיודאים נתנו ריח** – **זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים** – **זה נר חנוכה**, הקשר המיוחד בין ראובן ליוסף שיתכן והיא שגרמה לו להצילו, כנאמר במדרש רבה (פד טו) רבנן אמרי אמר ראובן הוא מונה אותי עם אחי ואיני מצילו אני הייתי סבור שנדחתי מכח אותו מעשה והוא מונה אותי עם אחי שנאמר "ואחר עשר כוכבים משתחווים לי" ואיני מצילו, א"ל הקב"ה אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות חייך שאין מפרישין ערי מקלט תחלה אלא בתחומך הה"ד (דברים ד, מג): "אֶת בָּצָר בַּמִּדְבָּר [וגו'] לְרֹאשׁוֹנֵינוּ", ע"כ, ולפי זה אפשר לומר שראובן האמין לחלומותיו וידע שחלומותיו מיושבים עליו וממילא הוא הנקרא **צנוע בבית הכסא** וע"כ לא חשש להשליכו לבור מלא נחשים ועקרבים שהרי ינצל מהם.

ובזה יומתקו ביותר דברי רש"י על הפסוק וישב ראובן. בַּמְכִּירְתּוֹ לֹא הָיָה שָׁם, שֶׁהִגִּיעַ יוֹמוֹ לִילְךָ וּלְשִׁמְשׁ אֶת אָבִיו. דִּ"א עָסוּק הָיָה בְּשִׁקּוֹ וּבְתַעֲנוּתוֹ עַל שֶׁבִלְבָּל יְצוּעֵי אָבִיו : ומכללי פירושו של רש"י שכשמביא פשט נוסף סימן שהפשט הראשון לא מספיק כל כך, דלכאורה זה ענין צדדי שלא היה שם ואינו שייך לכאן, וכן איך בכל הימים שהיו בדותן לא היה יומם של אחד

יוון, שבסופה של דבר רוצה לעקור מבני "שם" את הצניעות שהיא בענין המילה,

שניהם סימלו את הטהרה מול סביבתם, נח מול דורו שהשחית את דרכו והיה פרוץ בכל מיני ערוה, ויוסף הנמצא במצרים ערות הארץ, ועמד בניסיון מול אשת פוטיפר, נח נקרא גם **תמים** ושם במדרש נאמר שמפני שנולד מהול נקרא כך, ואפשר שגם דבר זה נרמז בשם **תנחום** - **נח תום**, ונרמז בפסוק במשלי (יא ג) תָּמַת יְשָׁרִים **תְּנַחֲם** וְסֻלָּף בּוֹגְדִים וּשְׂדֵם [יְשָׁדֵם].

פרפראות שלאחר המזון:

תנחום בגימטריה **נר חנוכה כסכה ומבוי**, גם גימט' **בור רק**, גם **ויהי ביום השמיני (חותם)** הברית לשמונה, שהוא יסוד יוסף הצדיק, חנוכה, וחנוכת המזבח שבו נאמר פסוק זה, וגם ירמוז למימרתו השניה בהלכה של רבי תנחום בעולת ראייה הנלמדת ממצות הקהל **בחג הסוכות** גימט' **תנחום** באותיות **תנחום** נמצא אותיות **חותם**, פך שמן **חתום** בחותמו של כהן גדול, וכן **חנו**, ויתן **חנו** בעיני שר כו' ג"כ רמז באותיות הדומות, וכן רמז לממירא ויתן חנו רמז לנר חנוכה, בעיני שר - בעיני דשלטא, בניו ובנותיו לנחמו וימאן לה**תנחם** ויאמר, אולי ירמוז לפטירת רבי תנחום בשבת וישב חנוכה ואולי גם נולד בשבת זו, ימאן גימט' חנילאי, חג חנוכה גימט' חנילאי, וכן בתרגום שר האופים רב נחתומי אותיות רבי תנחום, ושוב ירמוז לפטירתו ואולי גם ללידתו - יום הולדתו, בהפטרה של שבת וישב שיוצא שבת חנוכה, **רני ושמחי בת** אותיות ש' רבי תנחום רמז שנולד ונפטר בשבת זו, וכן סוף ההפטרה **תשואות חן חן לה**, תנחום ואביו חנילאי, ואפשר שעל כן במסכת **שבת** הביאו את שני מאמרים אלו ולא

הייתה כתבו על קרן שור אין לכם חלק באלקני ישראל, כי אז היה התיקון לחטא מכירת יוסף, הרמוז בשור, (**תנחום** ואותי' בגימטריה **שור** ואותי') וגזרו על המילה, והן הן ההיבדלות בין הגוי ליהודי שמתחיל מכוחו של יוסף הנמצא בין הגויים ולא נשפע ממעשיהם, שולט ביצרו וכו' והוא יוסף השליט פוקד על המצרים לעשות ברית מילה, (ומתחתן עם אסנת בת דינה, שאחיו שמעון ולוי אומרים לשכם אם תהיו כמונו להימול לכם כל זכר) וההמשך בירידת עם ישראל למצרים לתוך הקליפה ונבדלים מהם בענייני הקדושה, ואחר כך בימי החשמונאים שהיוונים רוצים שעם ישראל ידמה להם וגוזרים על המילה והכתיבה על קרן השור, ולבסוף בזמן רבי תנחום שמנצח את מלך אנטיוכה באופן שהמלך מסכים שהגוי צריך להיות כיהודי, ורבי תנחום מציע לו לעשות ברית מילה, וזה נמשך עד היום הכוח לעמוד ולהבדל מן הגויים.

כוחו של יוסף הצדיק ושייכותו לנח הצדיק:

ולמעשה הדברים קשורים עדיין מנח שהקשר בין **נח ליוסף** הוא פשוט ששניהם היחידים בתנ"ך שנקראים צדיק כדאיתא במדרש תנחומא, איש צדיק על שזן בריותיו של הקדוש ברוך הוא נקרא צדיק, שני בני אדם נקראו צדיקים על שזנו את הבריות נח ויוסף שכך כתיב בו על מכרם בכסף צדיק (עמוס, ב) וכתוב בו ויכלכל יוסף (בראשית, מז), עוד נאמר שם ששניהם יוסף ונח נולדו מהולים, נח ביציאתו מן התיבה מתגלה בתוך אהלו ושם ויפת מכסים אותו שהוא ענין הצניעות, ושם הוא העיקר כנאמר ויקח לשון יחיד, אבל יפת מצטרף ובזכות זה זוכה לברכה יפת אלקים ליפת - זה הוא מלכות

היוונים, והשני שהנס התחיל ע"י אישה יהודית, (או שגם המעשה עם אחותו של מתתיהו כ"ג, וכך המשיכו וניצחו את היוונים ולאחר מכן היה את נס פך השמן), ישנם עוד שני מקומות נוספים של מימרת ריב"ל על חיוב נשים במצוות מפני שאף הם היו באותו הנס – בפורים – חייבים במקרא מגילה ושם (מגילה דף ד ע"א ועיין בתוספות) רש"י כתב רק שגם עליהן המן גזר להשמיד וכו' ולא כתב שהנס נעשה ע"י אישה – אסתר המלכה, ואמנם בפסחים (דף קח ע"ב) גבי ארבע כוסות בפסח ג"כ נשים חייבות אמר ריב"ל מפני שאף הן היו באותו הנס ושם **שאף הן היו באותו הנס**. כדאמרין (סוטה דף יא:): **בשכר נשים** צדקניות שבאותו הדור נגאלו וכן גבי מקרא מגילה נמי אמרין הכי דמשום דע"י אסתר נגאלו וכן גבי נר חנוכה במסכת שבת (ד' כג.): וזוהי כמובן לא כמו שכתב רש"י במגילה רק שהיו בגזירות ולא שהנס היה על ידן, ויש לחלק שבפסח הנה היה בזכותן אבל לא בפעולה ממש כבחנוכה, וצריך ליישב מדוע הביא רש"י בפסחים גבי פורים רק שנעשה ע"י אסתר לא כמו שכתב במגילה.

ונראה שאכן רש"י דייק כאן קיבץ את שני ההיבטים של היו באותו הנס והוא מפני שמצות החנוכה קשורה לאדם ולביתו – נר איש וביתו ומדליק על פתח ביתו מבחוץ, והאישה ג"כ נקראת בית – ביתו של אדם זה אישתו, ע"כ האישה קשורה יותר במצוה זו מאשר במצוות אחרות, וכך גם הדין בנר חנוכה, ששונה ממגילה שאין אישה יכולה להוציא את האיש ידי חובתו בקריאת המגילה, (ובארבע כוסות ודאי שאין שייך בכלל שאחד מוציא את השני) ובנר חנוכה אישה יכולה להדליק ולהוציא ידי חובה את בעלה כשאינו בבית, וע"כ ציין רש"י את השייכות הכפולה, ועוד שהרי ההדלקה של נר

במסכת בבא קמא בסוגיית חנוכה כשהביאו את המימרא הראשונה, **מאי חנוכה דתנו רבנן** בגימטריי זהו רבי תנחום בן חנלאי, מאי חנוכה דתנו גימט' תרי"ג ופירושו תורה – רבנן, תנחום בגימט' זאת חנוכה, **תנחו"ם** – **תדליק נרות חנוכה** והנחתם מצוה, ושמו **תנחום** = **תניחם**, והמאמר שלו נר חנוכה **שהניחה** למעלה וכו', **תנחום** בגימטריה – **ראובן יוסף חנוכה**, עוד רמז באמירת למנצח בצורת מנורה ויש גם הנוהגים לומר מזמור זה בהדלקת הנרות שבכנה נמצאים התיבות בארץ **תנחם** סלה.

בשולי הדברים אפשר להוסיף על הקשר בין יוסף הצדיק לשבת קודש כפי דאיתא בספרים, וגזירתם של היוונים לחללה, והמאמר הראשון של רבי תנחום בש"ס [ברכות דף ו'] לעולם ירוץ אדם לדברי תורה ואפילו בשבת, גם המאמר האחרון שלו בש"ס (עבודה זרה י"ט ע"ב) הוא בקשר ללימוד תורה, א"ר תנחום בר חנילאי לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד מי ידע איניש כמה חיי כי קאמרין ביומי {תהילים א-ג} אשר פריו יתן בעתו אמר רבא אם פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול ואם לאו על הלומד ועל המלמד עליהם הכתוב אומר לא כן הרשעים כי אם וגו' שוב החיבור בן תורה שבכתב לתורה שבע"פ, שאותה היוונים רצו לבטל.

דף כ"ג ע"א

רש"י ד"ה היו באותו הנס. שגזרו יוונים על כל בתולות הנקראות להיבעל לטפסר תחלה ועל יד אשה נעשה הנס :

רש"י אומר כאן שני פירושים ל"היו באותו הנס" הראשון שגם עליהן היה גזירות של

מהפסוק שאל אביך ויגדך וכו' שהוא לשון עשה).

רש"י ד"ה מנ' רוחות. אחד צלפון ואחד צמזרח: צפון ומזרח

בגמרא נאמר אמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שתי נרות (ואמר) רבא לא אמרן אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא צריך.

והנה לפום ריהטא כאשר נתבונן מעט בדברי רש"י אלו עולה התמיהה מדוע נקט רש"י שני צדדים אלו של צפון ומזרח דווקא ולא מזרח ומערב למשל?

ונראה לומר בפשטות שצדדים אלו הם חידוש וחומרא גדולים יותר ממזרח וממערב, שהרי זה דומה יותר לב' פתחים ברוח אחת, משום שהעומד בקרן זוית צפונית מזרחית רואה לנגד עיניו את ב' הצדדים יחד, ועכ"ז אומרים לבעל החצר להדליק בב' הפתחים, וכ"ש באופן שב' הפתחים בצדדים מנוגדים כמזרח ומערב או צפון דרום שאז אין באפשרות ההולך בצד אחד לראות אם הדליק בעל החצר בצד השני, וכן הסיק אליבא דהלכתא בעל המשנה ברורה בביאור הלכה, ודחה החולקים ע"ש.

[ומכאן עלינו ללמוד עד כמה נצרף האדם ליזהר מפני החשד שיאמרו שלא הדליק נרות חנוכה, שאפי' לזמן מועט באופן כזה של צפון ומזרח שכאשר ממשיך האדם ללכת ויבוא לקרן צפונית מזרחית יראה מיד שהדליק נר חנוכה בפתח האחר, אעפ"כ אמרי' שידליק בב' הפתחים].

ונראה להוסיף בטעמא דמילתא מדוע אם כן נקט רש"י צפון ומזרח דווקא ולא צפון מערב או מזרח דרום וכיו"ב בכמה דרכים.

חנוכה היא לזכר הנס האחרון של פך השמן שהוא נס כללי, וע"כ היה צריך לקשור יותר את הנשים לחנוכה, ולא כמו ארבע כוסות שהם על נס הגאולה, שהיו שייכים בהן ממש, ועצם העובדה שהיו בשעבוד ובגאולה מספיקה מה שאין כן בחנוכה שההדלקה היא יותר כתיזכורת לנס הפך שאין לנשים שייכות מיוחדת לכך, וממילא כדי לחייבן בהדלקה היו צריכים להכפיל את שייכותן לחנוכה, (ואולי אפשר להוסיף שהשתלשלות הענין שהובילה לנס פך השמן התחילה ע"י האישה וממילה היא הגורם לחיוב האיש בהדלקת הנר ע"כ וודאי שהיא גם חייבת, ואינו כמו בפורים שהתחלת ההצלה הייתה ע"י מרדכי שהציל את אחשוורוש ועוד ענינים הקשורים במרדכי כפי שמובא במדרשים) וברובד נוסף אפשר לומר ששני נקודות הקשר של האישה לחנוכה מתבטאים ביסודות הקמת הבית ע"י האיש והאישה – הגזירה וההצלה, (ומכאן גם הקשר בין נר חנוכה לנר שבת כמו שמובא בגמרא לקמן בעמוד ב' הרגיל בנר מצוה הויין ליה בנים תלמידי חכמים – ע"ע במה שכתבתי שם).

רש"י ד"ה מלא תסור. מן הדבר אשר יגידו לך וגו':

רש"י המשיך כאן את לשון הפסוק, ולכאורה הוא מפני שהלשון "לא תסור" משמע לא תעשה, ואיך שייד לומר ע"כ ברכה – וציונו, ע"כ הביא את המשך הפסוק אשר יגידו לך ואוסיף רש"י וגו' שההמשך ימין ושמאל נדרש אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל וכו' וזה מדגיש יותר את נקודת ה"עשה" שבמצוה זו וע"כ שייד ברכה, (ויתכן שזה הסיבה של רב נחמיה שלמד

שהרי כל פניות שאתה פונה יהיו דרך ימין.

ג. עוד אפשר לרמוז שרוחות אלו עניינם כח בית המקדש והגאולה העתידה בב"א, שהלוא צד צפון בביהמ"ק הוקבע לקדשים – קדשי קדשים שחיתותן בצפון, כך גם מצינו בדברי רש"י עצמו [סוכה נ"ו]. הנכנסין חולקין ביניהם בצפון. את המגיע לחלקן כדאמרינן בגמרא כדי שיראו הנכנסין **שהצפון עיקר שהרי קבעו הכתוב לשחיתות קדשי קדשים.**

וצד מזרח רומז כנודע לביהמ"ק, שהוא הצד שכל פיות פונים אליו בתפילתם, וע"כ במצוות חנוכה שהיא על הנס שהיה בבית המקדש ומורה על קדושתו נקט רש"י צדדים אלו. [וכדאי בשפת אמת [תרל"ג] 'מצות נר חנוכה קצת נחמה בגלות שהיא זכר למנורת המקדש כי היא מצוה בדבר שהי' אז עבודה ולא יש מצוה כזו והיא ממילא רמז לעבודת המקדש].

ובהם נרמז גם כח הגאולה העתידה, 'צפון' – כדאי ברש"י בשיר השירים [פרק ד' פ"ח] על הפ' אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואו תשורו מראש אמנה וז"ל: ד"א מראש אמנה הר הוא בגבול **צפון** של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורו מראש אמנה. [גם בשלב המקדים לגאולה, במלחמת גוג ומגוג הוא בצפון כענין שמצינו 'מצפון תפתח...]

א. דרכו של רש"י הק' בחיבורו שכאשר באותה המסכת מזדקק שוב לבאר בענין הדומה או בלשון מקביל, יהא לשונו בב' המקומות שווה. ואכן מצינו לקמן [ס"ב] בענין תפילין ברש"י ד"ה התם משום שי"ן. שעשויה מעור החיצון עצמו קומט בו ג' קמטין כעין שי"ן מש-די והדליית והיו"ד עשוין בקשר שקושר הרצועה **אחת לצפון ואחת למזרח** כמין ד', ורצועה קטנה מאד תלויה בה ואין בה אלא כפיפה כמין יו"ד וכופאה בעוד העור לח והיא כפופה לעולם :

[וכשם שמצות החנוכה מסמלת את אור המנורה שהיא עדות שהשכינה שורה בישראל, ונקשרת יחד עם מצוות מזוזה וציצית שעניינם ציון איש יהודי וביתו, כך גם התפילין אות ועדות, ומקוים בהם וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו'].

ב. משני דיבורי המתחיל שנקט רש"י ב' צדדים אלו של צפון ומזרח בדווקא, [שהלוא גם בענין קשירת הדליית שבתפילין אפשר לציין בצדדים אחרים]. נבוא למקור המעין שממנו דלה רש"י הק' את לשונו בבחירת הצדדים 'צפון ומזרח'. ושוב גם מקור זה נמצא במסכתא דילן בשבת [קל"ג]: מובא הפסוק {עמוס ח- יב} 'ונעו מים עד ים **ומצפון ועד מזרח** ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו', ודורשת הגמ': דבר ה'- זו הלכה, דבר ה'- זה הקץ, דבר ה'- זו נבואה. ונרמז בזה ממש כעניינו בחצר שיש לה ב' פתחים, שהחשש מפני המשוטט מצפון למזרח למצוא אם הדליקו נרות כדבר ה' זו הלכה. והדרך היא מצפון למזרח דווקא

רמז לששת ימי החול וז' רמז ליום השבת מבחר הזמנים.

רמז נאה לצפון ומזרח נמצא גם בעבודת הכהן גדול ביום הכיפורים ביציאתו מקדש הקדשים, עומד כנגד האולם בין המנורה [חנוכה] לבין המזבח [רמז לבית יהודי כדאי ומוריד דמעות וכו'], ומחטא ומזה **בראשונה על קרן מזרחית צפונית** ומשם סובב והולך על השאר.

עוד אפשר שצדדים אלו מזכירים גם את נצחון בית חשמונאי על היוונים בחנוכה כדאיתא במשנה במדות פרק א משנה ה ארבע לשכות היו בבית המוקד וכו' מזרחית צפונית, שבה גנזו בני חשמונאי את **אבני המזבח** ששיקצום מלכי יוון. (וכן במסכת יומא דף טו ע"ב מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי אבני מזבח ששיקצום מלכי עובדי כוכבים, וברש"י **ששיקצום מלכי עובדי כוכבים**. שהקטירו עליה לעבודת כוכבים במקדש) וכדאיתא במגילת תענית ומה ראו לעשות חנוכה שמונה ימים, והלא חנוכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעה ימים, שנאמר (ויקרא ח, לג): "וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תִצָּאוּ שִׁבְעַת יָמִים וְגוֹ'", ואומר: (במדבר ז, יב): "וַיְהִי הַמִּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ וְגוֹ'", ובשביעי הקריב אפרים. וכן מצינו בחנוכה שעשה שלמה, שלא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר: (דה"ב ז, ט): "כִּי תִנְפֹּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים, וְהָחֹג שִׁבְעַת יָמִים". מה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים? אלא – בימי מלכות יוון נכנסו בני חשמונאי להיכל, ובנו את המזבח, ושדוהו בשיד ותקנו בו כלי שרת והיו מתעסקין בו שמונה ימים.

בסיום הדברים נראה שברש"י במסכת מנחות דף לג ע"ב רש"י ד"ה בפתח שאחורי הדלת. כגון שיש במקצוע הבית פצים קבוע ושני פתחים

וצד 'מזרח' רומז הוא לגאולה העתידה, כדכתיב [מלאכי ג] וזרחו לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו', וכן כתיב [ישעיה] קומי אורי כי בא אורך וכבוד ד' עליך זרח, וגאולת ישראל נמשלה לאילת השחר שזורחת קימעה קימעה, ואף פסוקי ההלל הנאמרים על הגאולה ונקראים כסדרן נלמדים מהפסוק 'ממזרח שמש עד מבוא מהולל שם ה'.

[ובמאמר המוסגר יתכן לומר שזו גם הסיבה שכשנקט רש"י הק' ב' צדדים באופן שלא היה לו ענין לכתוב צדדים המנוגדים דוקא או כשרצה לתפוס ב' רוחות בסתמא מתוך הארבע, נקט דווקא צפון ומזרח, כדמצינו [כתובות ק"ט:]: ברש"י ד"ה כל חד וחד מצי מדחי ליה. 'של מזרח' אומר לו **בצפון** דרך שלך, ואין לך אצלי כלום וכן כל אחד ואחד.]

לאחר שיצאנו מפרד"ס האופנים בביאור דברי רש"י 'אחד בצפון ואחד במזרח'. **פשט** - חידוש גדול יותר שנראה בקרן זוית. **רמז** - מהפסוק 'ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח'. **דרש** - מדרך קשירת רצועות התפילין כעין דלי"ת כפירש"י. **סוד** - רמז לביהמ"ק וכח הגאולה העתידה. נקנח בפרפרת שלאחר המזון:

ב' הצדדים '**צפון ומזרח**' רמזו ירמזון למצוות החנוכה, סופי תיבות הן **נ"ח נר חנוכה** – רמז שהלכה מיוחדת זו נאמרה במצוה זו. ראשי תיבות הן **צ"מ ציצית מזוזה** – עפ"י דאי מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל ובעל הבית בטלית מצויצת באמצע [כנוסף בשאילתות]. אמצעי התיבות הן **פ"ו מצפון וז"ר ממזרח**, ראש פ"ו וסוף ז"ר – **פר** – רמז לשיטת ב"ש פוחת והולך כנגד פרי החג, סוף פ"ו ותחילת ז"ר – **ו"ז** – רמז לשיטת ב"ה מעלין בקדש ואין מורידין, כי ו'

= היא תורת אימך כמו שרש"י ביאר במשלי, אמנם לפ"ז היה צריך לומר ברש"י כך כי נר מצוה ותורה אור על ידי נר מצוה דחנוכה ושבט וכו', ואולי כאן נרמז ברש"י בדרך אחרת שהשבט שהיא שקולה כנגד תרי"ג מצוות (תורה שבכתב), נקרא הנר שלה בשם - נר מצוה, וחנוכה שהיא כנגד תורה שבע"פ מהות המלחמה בהתייגות, לימוד התורה שבע"פ, נקרא הנר שלה - נר תורה, ומשני אלו נולדים תלמידי חכמים.

דף כ"ד ע"א

רש"י ד"ה צרכת המזון. כתפלה פשיטא לן שהרי להלל ולהודאה נקבעו כדאמרינן לעיל:

רש"י למד בפשיטות שחייב להיות שאומרים על הניסים בגלל שכתוב בברייתא לעיל שקבעום בהלל והודאה, וע"כ מובנת יותר שאילת הגמ' על ברכת המזון עם "חייבים" ג"כ לומר על הניסים, אבל תוס' (תוד"ה מהו להזכיר) למד שהשאיילה על ברכת המזון מכיון שחנוכה זה ענין של פירסומי ניסא, ותפילה שהיא בציבור זה פירסומא ניסא משא"כ אכילה בבית.

אהרן פרנקל-תאומים סופר סת"ם 7185640291

שלי ושלכם שלכם הוא, ועל כן אשמח לקבל הערות והארות ודיוקים בלשון רש"י:

aharonteomim@gmail.com

מחותכין אחד לדרום ואחד למערב וקבע מזוזה בפנים בחלל פתח הדרומי וכו' כאן רש"י מביא דווקא שני צדדים אלו דרום ומערב, הקשורים בדווקא למסכת מנחות וכדאיתא בדף יט מקום הגשת המנחה ת"ל לפני ה' הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חודה של קרן וכו'.

ואולי אפשר להוסיף שמזוזה נקט את הצדדים המנוגדים למה שנקט גבי נר חנוכה, כי אכן מדובר באותם שני פתחים לחנוכה ולמזוזה (שהם צמודים ממש בקרן זוית ואפשר שזו חומרה נוספת שצריך גם באופן זה להדליק בשני הפתחים) ולגבי חנוכה הצדדים הם כלפי הרואה את הנר ולא כלפי הבית כי הנר נעשה לפירסומא ניסא ועיקר מצוותו לרואה בחוץ, ולכן צפון מזרח, אבל כאן בחיוב מזוזה שהיא לחובת הבית הצדדים הם כלפי הנמצאים בבית, וממילא אותם צדדים שכלפי חוץ נקראים צפון ומזרח נקראים כאן דרום ומערב.

דף כ"ג ע"ב

רש"י ד"ה בנים תלמידי חכמים. דכתיב (משלי ו) כי נר מלוא ותורה אור על ידי נר מלוא דשבת וחנוכה בא אור לתורה:

רש"י מביא כאן תוספת הסבר מפסוק במשלי על דברי הגמרא שנאמרו ללא מקור - הרגיל בנר הוין ליה בנים תלמידי חכמים, ונראה שאכן רש"י רצה להוסיף את פירוש על השייכות שבין קיום שני המצוות הללו הקשורים בנר - להולדת תלמידי חכמים, וע"כ מצא רמז לכך בפסוק ונראה מדבריו שדורש זאת כך, כי נר מצוה ותורה ע"י מצוה = נר שבת שע"י האמא - ותורה = נר חנוכה שע"י האבא, בא - נולד ובא אור של תורה = תלמיד חכם, אמנם יותר נראה לומר ההיפך שמצוה = היא מצות האב על בנו, ותורה